

KINYARWANDA-KIRUNDIERA RWANDA, KINYARWANDA-KIRUNDI, KINYARWANDA- KIRUNDI

Language family: Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrow Bantu, Central, J, Rwanda-Rundi (J.60).

Language codes:

ISO 639-1 rw

ISO 639-2 kin

ISO 639-3 kin

Glottolog: kiny1244.

Guthrie code: JD. 61.

Beste izen batzuk (autoglotonimoa: ikinyarwanda):

ikinyarwanda alt rwanada [RUA].

kinyarwanda alt rwanada [RUA].

orunyarwanda alt rwanada [RUA].

ruana alt rwanada [RUA].

ruanda alt rwanada [RUA].

runyarwanda alt rwanada [RUA].

urunyarwanda alt rwanada [RUA].

KONGOKO ERREPUBLIKA DEMOKRATIKOA

rwanda (kinyarwanda, ruanda) [RUA] 250.000 hiztun beharbada (UBS). Nord-Kivu Probintzia, Lakes Edward eta Kivuren arteko Ruandaren mugan eta mendebaldera hedatuz. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrow Bantu, Central, J, Rwanda-Rundi (J.60). Dialektoak: bwisha (kinyabwisha), mulenge (kinyamulenge), twa. KEDeko dialektoek literatura berezia behar dute. Ikus sarrera nagusia Ruandan.

RUANDA

rwanda (ruanda, kinyarwanda, ikinyarwanda, orunyarwanda, urunyarwanda) [RUA], 6.491.700 hiztun, % 98,3 (1998). Herrialde guztietako populazio osoa 7.362.800; halaber mintzatua Burundi, KED, Tantzania eta Ugandan. Niger-Congo,

Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrow Bantu, Central, J, Rwanda-Rundi (J.60). Dialektoak: igikiga (kiga, tshiga), bufumbwa, hutu (lera, ululera, hera, ndara, shoby, tshogo, ndogo), rutwa (twa). Rundierarekin ulergarria; hima talde etnikoa da eta rwanda edo rundia mintzatzen du, ez da hizkuntza; talde etnikoak: hutu % 89, tutsi % 10, twa (pigmeoak, 30.000; 1972, Barrett) % 1; baliteke ba twa-en % 75 1994ko gerran hiltzea. Hizkuntza nazionala, SVO.

TANTZANIA

rwanda (runyarwanda, ruana) [RUA] 88.000 hiztun (1987). Ipar-mendebaldea, Ruandarekin mugan. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrow Bantu, Central, J, Rwanda-Rundi (J.60). Ikus sarrera nagusia Ruandan.

UGANDA

rwanda (runyarwanda, ruanda) [RUA] 532.692 hiztun, barne eginik Rufumbirako 203.030 hiztunak, Ruandako 329.662, Twako 1.394 (1991eko errolda); populazioaren % 5,9 (1972, Ladefoged et al.). Hego-mendebaldeko muga Ruandarekin; talderik hedatuena Kisoro Distrituan. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrow Bantu, Central, J, Rwanda-Rundi (J.60). Dialektoak: rufumbira, twa. Baliteke rufumbira ezberdina izatea eta literatura bereizia behar izatea; oso mintzatua, irratian emankizunak. Ikus sarrera nagusia Ruandan.

Hizkuntza / lengua: kinyarwanda-kirundiera / kinyarwanda-kirundi.

Hiztunak / hablantes (1992): 20.000.000 (Ethnologue).

Herrialdea / país: Ruanda, KED, Tantzania, Uganda, Burundi eta inguruetan.

<p>HISTORIA. Kongo-Nilo gailurreko goi-lautadetan, Ruandan eta Burundin, eta inguruko eskualdeetan, ia 20 milioi pertsonak hizkuntza bera</p>	<p>HISTORIA. Sobre las altas mesetas de la cresta Congo-Nilo, cerca de 20 millones de personas hablan la misma lengua en Ruanda, en Burundi y regiones circundantes</p>
--	--

mintzatzen dute. Mila eta berrehun baino hizkuntza gehiago eta batzuetan dialektoetan zatituak dituen Afrika beltzean, hizkuntz egoera hau aparta da. Bi herrietako herri ohiturak eredu berdinekoak dira denak. Mendi bikainen artean babesturik, jatorriko kultura oso garbi mantentzen dute. Munduko paradisia izan zitezkeen bi herri hauek, ordea, arazo larriak dituzte: dentsitate demografiko oso altua, baliabide industrial kaskarrak, itsas merkataritzara biderik ez, tribu gatazka luzeak, demokrazia ezin ezarri.

Hizkuntza bera edukirik, duela ia mende bat, bi grafia ezberdin hartu zituzten eta honela gramatika eta hiztegi ezberdinak publikatu behar izan dituzte, bi hizkuntza diferente balira bezala. Hala ere, aski da bi dialektoetako bat ikastea bi herrialdeetako edonorekin elkar ongi ulertzeko.

HIZKUNTZA. Ezaugarri nagusiak.

Fonetika. A) Europako edozein hizkuntzatan baliokiderik ez duten soinuak kontsonante-multzoz transkribatzen dira: *shy, shyw, mph, bw, ntsh...* **B)** Hizkuntza tonala da. **C)** Bokak laburrak, luzeak eta modulatuak ditu. Bi bokal berdinen arteko soinua luzatu egiten da. Kontsonante ozen

de los dos países. Esta situación lingüística es excepcional en el África negra que cuenta con más de 1.200 lenguas, a veces escindidas en varios dialectos. Las tradiciones populares de ambos países están moldeadas sobre el mismo modelo. Protegidos por sus espléndidas montañas, mantienen su cultura original muy pura. Estos países que podrían ser el paraíso terrestre, deben enfrentarse a graves dificultades: una densidad demográfica muy elevada, insignificantes recursos industriales, dificultad de acceso al comercio marítimo, persistencia en conflictos tribales, lento despertar a la democracia.

Teniendo la misma lengua, hace casi un siglo, adoptaron dos grafías diferentes, lo que obligó a producir gramáticas y diccionarios diferentes, como si se tratara de dos entidades lingüísticas diferentes. Sin embargo, basta aprender cualquiera de los dos dialectos para entenderse con los habitantes de ambos países.

LENGUA. Principales características.

Fonética. A) Algunos sonidos que no tienen equivalente en ninguna lengua europea se transcriben mediante grupos de consonantes: *shy, shyw, mph, bw, ntsh...* **B)** Es lengua tonal. **C)** Posee vocales breves, largas y moduladas. El sonido entre dos vocales iguales se alarga. A una consonante sonora

<p>partikular bati kontsonante gor berezia dagokio eta alderantziz.</p> <p>Morfosintaxia. A) Substantiboa aurrizkiak + izen-erroak + azken bokalak osatzen dute. B) Substantibo bakoitzak bi aurrizki izan ohi ditu: bata singularra eta plurala bestea. C) Aukeran adjektibo kalifikatibo eta hitz aldaezin gutxi ditu eta normalean aditzak betetzen ditu horien funtzioak aditz jokatuan partikulak txertatuz (artizkiak, atzizkiak eta atzean jarritako partikulak). D) Hona hemen kinyarwanda-kirundieraz lehenengo 10 zenbakiak: <i>-mwe</i> (1), <i>-bili</i> (2), <i>-tatu</i> (3), <i>-ne</i> (4), <i>-tanu</i> (5), <i>-tandatu</i> (6), <i>indwi</i> (7), <i>umunani</i> (8), <i>ikyenda</i> (9), <i>icumi</i> (10).</p> <p>Idazkera. Latindar alfabetoa.</p>	<p>particular corresponde otra consonante sorda apropiada y viceversa.</p> <p>Morfosintaxis. A) El sustantivo se forma mediante prefijo + radical nominal + vocal final. B) Cada sustantivo está caracterizado por doble prefijo: prefijo singular y prefijo plural. C) El vocabulario es relativamente pobre en adjetivos calificativos y palabras invariables y a menudo el verbo asegura sus funciones mediante partículas integradas en el verbo conjugado (infijos, sufijos, partículas pospuestas). D) Los 10 primeros números en kinyarwanda-kirundi son: <i>-mwe</i> (1), <i>-bili</i> (2), <i>-tatu</i> (3), <i>-ne</i> (4), <i>-tanu</i> (5), <i>-tandatu</i> (6), <i>indwi</i> (7), <i>umunani</i> (8), <i>ikyenda</i> (9), <i>icumi</i> (10).</p> <p>Escritura. Alfabeto latino.</p>
--	--

GRAMATIKAK, METODOAK, ESKULIBURUAK

PARLONS KINYARWANDA-KIRUNDI, Edouard Gasarabwe,
Editions L'Harmattan, gramatika eta hiztegia, 21x13,5, 290 or.,
Paris, **1992**.

Parlons kinyarwanda-kirundi liburuaren sinopsia:

Le Burundi et le Rwanda, deux pays frères de l'Afrique Centrale, sont peut-être les plus attachants du continent. Protégés par leurs splendides montagnes, leurs habitants ont une culture très pure et très originale. Ils parlent une seule et même langue, forment une exception à l'émiettement linguistique habituel en Afrique.

KINYARWANDA ALFABETOA RWANDA ALPHABET

Beheko taulan kinyarwandaren kontsonante multzoa
The table below gives the consonant set of Kinyarwanda.

	Labial	Alveolar	Post-alveolar	Palatal	Velar	Glottal
Nasal	m	n		ɲ	ŋ	
Plosive	voiceless p	t		c	k	
	voiced b	d		ɟ	g	
Affricate		ts	tʃ			
Fricative	voiceless f	s	ʃ	ç		h
	voiced v	z	ʒ			
Approximant				j	w	
Rhotic		r				

Bokalak / Vowels

Beheko taulan kinyarwandaren kontsonante multzoa
The table below gives the vowel sounds of Kinyarwanda.

	Front	Back
Close	i	u
Close-mid	e	o
Open	a	

Ortografia / Orthography

A a B b C c Cy cy D d E e F f G g H h I i
J j Jy jy K k L l M m N n Nk nk Nt nt Ny ny O o
P p R r S s Sh sh T t U u V v W w Y y Z z

Ezberdintasun nabarmenenak hurrengoak dira
The most obvious differences are the following

Orthog. Pron.

rw /rgw/
pw /pk/

<i>bw</i>	/bg/
<i>mw</i>	/mŋ/
<i>my</i>	/mp/
<i>tw</i>	/tkw/
<i>dw</i>	/dgw /
<i>cw</i>	/tʃkw/
<i>by</i>	/bj/

Beheko taulan hamasei izen klase eta nola parekatu behar diren ohiko bi sistemetan	The table below shows the 16 noun classes and how they are paired in two commonly used systems.
--	---

Prefix	Classification Bantu Cox	Number	Typical words	Example
<i>umu-</i>	1	singular		<i>umuntu</i> – person
<i>aba-</i>	2	plural	humans	<i>abantu</i> – people
<i>umu-</i>	3	singular	trees, shrubs and things that extend	<i>umusozi</i> – hill
<i>imi-</i>	4	plural		<i>imisozi</i> – hills
<i>iri-</i>	5	singular	things in	<i>iryinyo</i> – tooth
<i>ama-</i>	6	plural (also substances)	quantities, liquids	<i>amenyo</i> – teeth
<i>iki-</i>	7	singular	generic, large, or abnormal things	<i>ikintu</i> – thing
<i>ibi-</i>	8	plural		<i>ibintu</i> – things
<i>in-</i>	9	singular	some plants, animals and household	<i>inka</i> – cow
<i>in-</i>	10	plural	implements	<i>inka</i> – cows

<i>uru-</i>	11	6	singular	mixture, body parts	<i>urugo</i> – home
<i>aka-</i>	12	7	singular	diminutive forms of other nouns	<i>akantu</i> – little thing
<i>utu-</i>	13		plural		<i>utuntu</i> – little things
<i>ubu-</i>	14	8	n/a	abstract nouns, qualities or states	<i>ubuntu</i> – generosity
<i>uku-</i>	15	9	n/a	actions, verbal nouns and gerunds	<i>ukuntu</i> – means
<i>aha-</i>	16	10	n/a	places, locations	<i>ahantu</i> – place